

м-р Драшко Петровски

КАЛЕНДАРСКИТЕ

ОБИЧАИ

КАЈ РОМИТЕ

Во Скопје и околината

ФЕНИКС

БИБЛИОТЕКА *БЕЛЕЗИ*

Прво издание

Книгоиздателство "Феникс"
Скопје, "Народен фронт" 3/3-19
тел. 235 444, 210 371
ж.с-ка 40 120 - 603 - 15 666

Директор и главен уредник:
Христо Петрески

Ликовно-графички уредник:
Виктор Глигоров

Лектура:
Науме Радичевски

Коректура:
Билјана Маленко

Компјутерска подготовка:
Студио "Стил"

Печат:
Универзитетска печатница
"Св. Кирил и Методиј" - Скопје

Оваа книга се објавува со средства
од Фондот отворено општество на Македонија

Вовед

Овој труд е замислен како поопстојна и покомплетна монографска студија за календарските обичаи на Ромите во Скопје и неговата околина. Како што може да се види и од содржината, оваа студија е поделена на пет глави, од кои првата има за цел да ги прикаже општите карактеристики на животот и културата на Ромите во Скопје и околината. Втората и третата, може да се рече клучни глави за третираната проблематика, ги презентираат и обработуваат календарските обичаи кај христијанските и муслиманските Роми, при што е дадена поопсежна анализа на зимските, пролетните, летните и есенските обичаи. Во наредната четврта глава се прикажани завршните разгледувања. Оваа глава е замислена како заклучок, односно како еден обид, доста скроман по своите претензии, да се прикажат основните етнички карактеристики на Ромите во Скопје и околината, при што во главни црти се презентирани календарските обичаи.

На крајот од книгата посебно се издвоени фуснотите за изворите и користената литература, со што се надополнува и заокружува применетиот научен принцип и пристап. Материјата што е презентирана во трудот, врз основа на изнесеното, јасно се гледа дека е од доменот на етнолошката наука.

Календарските обичаи на Ромите во Скопје и неговата околина претставуваат област од духовната култура, која што досега не била систематски проучувана. Недостатокот на литература во врска со оваа проблематика не мотивира да го насочиме нашето внимание кон други извори, фото-документи, архивска граѓа и сл. Истовремено, во периодот од седум години имавме можност да извршиме повеќе теренски истражувања, да собереме богат етнолошки и фолклорен материјал и други податоци и истиот да го класифицираме.

Сопстените теренски истражувања¹ се вршени во периодот од 1982 до 1988 г. Техниката на работата опфати анкетно собирање на потребните податоци од информаторите, според претходно приготвен прашалник. Како теориско-методолошки пристап е избран културно-историскиот метод, што овозможува следење на појавите во процесите, нивната појава и трансформациите.

Цел и смисла на овој труд е да се осветлат и проучат календарските обичаи кај Ромите, нивните естетски вредности, како и другите поединости значајни за нивното објаснување, потоа

нивното населување на овие простори, нивната положба низ историјата, јазикот, фолклорот и сл.

Пред повеќе од сто години е решена големата тајна за потеклото на Ромите². Утврдено е дека нивната древна татковина се наоѓа некаде на западниот дел на денешна Индија, на подножјето на планинскиот венец на Хималаите. Вековниот номадски живот на овој народ, во многу европски земји има и своја предисторија. Егзистирале по многу сурови прогони во минатото, кои во сите прилики се заканувале на нивното физичко уништување. Нема ниту еден народ на земјата што добил толку многу имиња како што ги имаат Ромите. Раселени низ целиот свет, во разни средини на цивилизирана Европа, за нивното присуство и постоење врзани се најпогрдни претстави, предрасуди како и сите можни нехумани делувања на луѓето кон луѓето.

Во современите општествено-економски движења во Македонија Ромите доживуваат полн општествено-економски и културен развој. Денеска нивната афирмација и еманципација се потврдува со учеството во севкупниот економски и културен живот во нашата Република. Поради сето тоа, науката и општеството се повеќе покажуваат интересирање за проблемот на афирмација на Ромите кај нас. Се надеваме дека оваа студија ќе биде скроман придонес во понатамошното проучување на фолклорот и етносот на Ромите во овој дел на Македонија.

Во етнолошки поглед календарските обичаи на Ромите во Скопје и околината досега не биле темелно проучувани, како кај муслиманските Роми (кхоране Роми), така и кај христијанските Роми (гаѓикане Роми). Наспроти богатите усни извори што стојат на располагање, до денес не е напишана етнолошка монографија за Ромите во Скопје и околината, која интегрално би ја проучувала традиционалната култура на овој етнос како целосен културен систем. Се чувствува недостиг и на посебни, помали тематски истражувања. Поради тоа, до денес во голем дел останала непознати културните особености на Ромите на ова подрачје.

За Ромите во Скопје досега многу малку е пишувано од етнолошко-културно-историски аспект. Покрај делумните податоци, расфрлани во литературата, од посебно значење за нас се делата на Тихомир Ѓорѓевиќ,³ Миленко Филиповиќ,⁴ Цветко Костиќ,⁵ Јован Трифуновски,⁶ Јован Хаџи Васиљевиќ,⁷ Васил Кќнчов⁸ и др.

Овие студии ги даваат главно антропогеографските и културно-историските карактеристики на Скопје и на соседните области, а во нив само делумно наоѓаме и значајни податоци за Ромите. Тие се патем наведени, а се однесуваат на животот и

обичаите во периодот пред Втората светска војна. Само Јован Трифуновски во својата антропогеографска монографија ги опфатил селските населби во околината на Скопје, а патем дал и значајни податоци за Ромите кои се населиле тука.

Врз таа основа можеме да кажеме дека малку е пишувано за Ромите во Скопје и околината, а за календарските обичаи познати се само некои детали.

Задача на овој труд е, во границите на нашите можности да се пополни оваа празнина. Затоа во разгледувањето си поставивме три основни цели:

1. Да ги опишеме општествените рамки во кои се изведуваат тие календарски обичаи,

2. Да дадеме опис и систематизација на календарските обичаи и

3. Да ги утврдиме општите карактеристики на тој обичаен циклус кај Ромите во Скопје и околината.

Нашите истражувања се потпираат врз емпириски материјал што е собран на теренот. Во нашите теренски истражувања е применет методот на интервју, слободни разговори, опсервации, а донекаде и методот на учествување. Овие истражувања се вршени во повеќе временски интервали од 1982 до 1986 година, во траење од вкупно 72 ден.

I Општи карактеристики на животот и културата на Ромите во Скопје и околината

1. Скопска област

Скопската област на исток се граничи со кумановската и велешката, на запад со тетовската, на север со качаничката и областа на Гнилане, а на југ со велешката и поречката област.

На североисток со широката кумановско-прешевска долина се отвора кон моравската долина. На северозапад со качаничката клисура е врзана за Косово, на запад е поврзана со Полог, на југ со таорската клисура е споена со велешката котлина и со средно Повардарје, а на југоисток, преку одделни помали планински седла, е отворена кон Овче Поле. Низ овие бројни отвори водат мошне важни сообраќајни линии што ја соединуваат скопската област со другите области на Балканскиот Полуостров и надвор од него.

Овие врски овозможува во скопската област да се испреплетуваат разновидни природни и културни влијанија од

разни страни. Поради тоа, таа претставува мошне интересна област за етнолошката наука. Северно од планината Водно се наоѓа вистинската скопска котлина или Скопско Поле, а јужно е басенот на Маркова Река. Во овој басен најпрво се издвојува Торбешија или Горни Села, дел што го опфаќа затворениот планински предел на северната страна на Караџица и Јакупица и Долни Села, што го опфаќаат дното на басенот на Маркова Река, неговата страна на планината Водно и пределот под планината Китка.⁸

Според географската разновидност на деловите на скопската област, и климата во неа, по предели, е мошне разновидна. Ако се обрне внимание на топографската и географската положба на градот Скопје, неговата потесна околина, од целата скопска област во градот е најтопло. Најстудено е, пак, во височините на Палиград, Тисавица, Црн Врв, во планинскиот состав Лисец, планините Китка и Пепељак, потоа во Скопска Црна Гора. Во лето во Скопје и неговата потесна околина владеат големи горештини, а пак во зима климата е најблага.⁹

Иако Скопје не бил секогаш главен и трговски центар, според својата географска положба и значење, сепак, тој најдолго време бил главна точка низ која минувале патиштата што воде кон средината на Балканскиот Полуостров. И во времето кога Јужна Европа (Ценова, Венеција и другите приморски градови) со Балканскиот Полуостров и со исток биле поврзани преку главната комуникациона линија: Јадран - Приморје - Цариград, една од тие главни линии минувала низ Скопје. А кога во почетокот на XV век центарот на европскиот трговски сообраќај е преместен во Средна Европа и кога се развил сообраќајот преку Белград и Солун, Скопје и неговата околина станале уште поинтензивен сообраќаен крстопат. Благодарение на својата положба и на својата отвореност, Скопје и неговата околина претставуваат голем сообраќаен јазол на Балканскиот Полуостров. Поради тоа, Јован Цвеик со право го нарекол балканско јадро.¹⁰

Низ скопската област водат овие главни патишта:

1. Кумановскиот пат: Скопје - Куманово:
2. Тетовскиот пат: Скопје - Тетово - Гостивар - Кичево - Охрид:
3. Велешкиот пат: Скопје - Титов Велес - Гевгелија - Солун:
4. Штипскиот пат: Скопје - Штип - Струмица.

II. За потеклото, името и јазикот на Ромите

Се до втората половина на XVIII век ништо со сигурност не се знаело за потеклото на Ромите. Тогаш, во недостиг на историски податоци, се пристапува кон подлабоко проучување на физичките особини, на обичаите и јазикот на Ромите, што овозможи да се утврди нивното потекло. Така, германскиот научник Грелман,¹¹ врз основа на физичките сродности, аналогноста и обичаите, врз идентичноста на извесни корени во зборовите и на граматичките форми во јазикот, прв дојде до заклучокот дека Ромите се по потекло од Индија. Претпоставките на Грелман беа точни, а во подоцнежните дела на Пот¹², Паспати¹³ и Миклошиќ¹⁴ сосема се потврдени, така што и денес во науката за утврден факт се смета дека Ромите се од индиско потекло.¹⁵

Во обемната научна и популарна литература за Ромите истражени се многубројни и често противречни мислења за временската појава на Ромите во Европа. Тие рано почнале да го населуваат подрачјето на Византиското царство. Ѓ. Перовиќ во своето дело "Циганите во средновековниот Дубровник", истакнува дека во изворите не е утврдено кога Ромите преминале од Ерменија во Византија, но може да се претпостави дека тоа се случило во првата половина на XI в., кога Селџуците ја нападнале Ерменија и го предизвикале познатото поместување на народите од Ерменија кон византиска Анадолија.¹⁶ Постоенето и употребата на значителен број ерменски зборови во сите ромски дијалекти покажува дека Ромите морале да дојдат од Ерменија во Византија.

Освен тоа, во говорот на европските Роми во употреба се и грчки зборови, што секако говори за нивниот подолг престој во средновековните византиски земји. Меѓутоа, со полна сигурност може да се каже дека Ромите биле познати во Византија кон средината на XI в., кога се споменуваат во Цариград.¹⁷ Меѓу 1289 и 1309 година се споменуваат Ромите во балканските земји, во Византија, во Македонија и во Србија.

Имено, познато е дека цариградскиот патријарх му упатил на подрачното свештенство и на црковните великодостоинственици писмо во врска со Ромите кои престојувале во византиските, македонските, српските и бугарските земји. Во него цариградскиот патријарх ги известува христијанските црковни великодостоинственици и свештенството да ги споменат христијанските народни групи да не се дружат со гатачите, мечкарите и скротувачите на змии. Особено да не дозволат Ациганои (Ромите) да влезат во нивните домови, бидејќи тие се занимаваат со гатање.¹⁸

Иако нема сигурни податоци за споменувањето на Ромите во балканските земји од почетокот на XII в. натаму, со сигурност може да се претпостави дека тие биле присутни во балканските земји низ целиот XII в. и подолго, истакнува Т. Вукановиќ¹⁹. Тие доаѓаат во балканските земји главно од миграциони и печалбарски побуди, одејќи по парче леб.

Првиот податок за доаѓањето на поголеми ромски групи во Македонија и во Србија потекнува од 1329 г., за време на владеењето на кралот Стефан Дечански. Имено, тогаш една артистичко-акробатска ромска дружина, која броела околу 20 членови, посетила некои македонски и српски краишта.²⁰

Еден извор од 1325 - 1330 г. го потврдува присуството на Ромите во Грција. Кон крајот на XIII в. и почетокот на XIV в. изгледа дека Роми биле населени и на Крф, а можно е и во другите делови на Византија кои биле под венецијанска власт. Во втората половина на XIV в. без сомнение, тие биле присутни во јужните делови на Балканскиот Полуостров. Овој факт се доведува во врска со пробивот на Османлиите во Мала Азија, а потоа и со нивното преминување преку Галиполе (1352) во Европа.

Натамошните турски напредувања кон запад го условуваа и движењето на Ромите, кои се засолнувале на венецијанските имоти, на копно и на островите и се распрснувале во групи по се уште неосвоените области на Балканот.

Професор Ѓ. Петровиќ²¹ утврдила дека првото сигурно споменување на Ромите на овие подрачја е од 1362 г., а потекнува од Дубровник. Шеснаесет години подоцна Ромите се споменуваат и во Загреб, а 1387 г. и во Љубљана²². Расположивите документи укажуваат дека појавите на Ромите во градовите на Србија, Босна и Македонија е повоочлива од 70-тите години на XVI в., иако се споменуваат и порано, но тоа се однесува на градовите со посебни стопански и политички структури²³.

Историјата на Ромите е сведоштво за нивниот макотрпен живот и за прогонството од времето кога ја напуштиле својата татковина Индија. Оттогаш започнал нивниот скитачки начин на живот. Така тие дошле во разни делови на светот. Со векови биле презирани и подложувани на прогони во разни средини и периоди. Поради тоа добивале и разновидни имиња. Во Авганистан и во Персија²⁴ се познати под името Каули, во Турција Ромите ги нарекувале Чингенелер, а и под името Копти, по името на старото египетско население Копти. Во Франција (Прованса) ги нарекувале Сарацени, поради физичката сличност со овие освојувачи од Северна Африка. Во Шпанија и Португалија ги нарекувале Каракос, во Баскија ги нарекувале Каскарот, што значи "бедна човечка

кожа". Во Вел. Британија се познати под името Ципси²⁵, а во Иран Ромите и денес се нарекуваат Лури. Како што се смета, ова име преминало во Нури, синоним за Ромите во Сирија и Египет, каде што ги нарекуваат и Наувара, Гаодари и Зот²⁶. Во Италија ги нарекувале Зингари, во Франција Тсиганес, а во Германија Зигеунер.

Староста и потеклото на името Цигани, односно Египќани, се јавуваат на историската сцена во евро-азиските земји кон средината на средниот век.

Според Ѓ. Петровиќ²⁷, во Дубровничките акти од крајот на XIV и од XV век Ромите двојно се означувани:

1. Египќани - "Египтиус" 1362, односно "егиупах" (1482), "Јегупах" (1485-88), и

2. Цигани. Овој термин, истакнува Ѓ. Петровиќ се јавува во латинизиран облик во три варијанти; најмногу во употреба бил "Циганус" т.е. "Зинганус", потоа искривената форма "Цингалус" и најпосле "Азинганус". Во ниеден расположив документ Циганите не се означени како Роми, како што самите се нарекувале во Византија во средниот век, укажува во своето дело Ѓ. Петровиќ.²⁸

Ѓ. Петровиќ смета дека јавувањето на двојниот назив за Циганите (Роми) во Дубровник е сосема во согласност со означувањето на Циганите (Роми) во Византија и на венецијанските имоти на грчкото копно и островите во средниот век. Во грузискиот ханографски текст за животот на св. Ѓорѓи Атонски (составен во манастирот Ивирон на Атос околу 1068), каде што првпат се споменува престојувањето на Ромите во Цариград кон средината на XI в. тие се наречени Адсинкани. Според Ѓ. Петровиќ²⁹, тоа е грузиската форма на грчкото име. Всушност тоа е термин што се употребувал во Византија за Ромите, а од него водат потекло и сите сродни називи: словенски Цигани, средновековнолатински Цингарус, Цингерус, Зинганус, италијански Зингари, француски Тсиганес, германски Зигеунер, турски Цингенелер.

За потеклото на овој термин постојат голем број контроверзни мислења, истакнува Ѓ. Петровиќ³⁰ и додава дека проблемот се уште не е решен. Факт е дека името не им било познато на самите Роми, што упатува на можноста дека им е дадено или во Византија или на патот до неа. Кога би било во согласност со историскиот развој на грчкиот јазик, најприфатливо би било мислењето на Л. Виенер, Ф. Миклошиќ и Де Гоеј дека тоа е назив за еретичката секта која уживала репутација на претскажувачи на иднината и на вештини во магијата, по што биле познати и средновековните Роми.³¹

Називот "Египќани" - бил познат во Византија веќе во првата половина на XIV век, како и во XV в. и е употребуван во официјалните црковни и државни акти.

Терминот "Египќани" во лексичките варијанти се одржал како етникон за Ромите во јужните краишта на Балканот: Јеѓупи и Јеѓупци во Црна Гора, Далмација, Јужна Србија, Маѓупи во Бар, Улцињ и Косово, Еѓупци, а сега почесто Ѓупци во Македонија³².

Означувањето на Ромите со името "Египќани" во Византија, Венецијанска Романија, Албанија и во Дубровник, истакнува Ѓ. Петровиќ, покрај раширениот назив Цигани од вестите од тогашните хроники за доаѓањето на "Египќаните" во Болоња (1422), Париз (1427), Барселона (1452), како да говори за постоењето на една или повеќе одредени групи Роми, сродни по потекло, чија насока на движење и престој била јужна и југозападна Европа. Како што може да се види од претходното излагање, Ромите веројатно емигрирале во јужна, средна и југозападна Европа кон крајот на XIV и XV век. Тие движења се последица од муслиманскиот притисок во времето кога Турската империја го достигна врвот на својата моќ.³³

Веќе е истакнато дека староседелците во оние земји низ кои минувале Ромите, им давале најразлични и често, чудни имиња. Самиот збор "Цигани" не е од јазикот на Ромите, бидејќи самите себе си се нарекуваат Роми, а нивниот јазик, според тоа име, се нарекувал Романи чхиб.

Клеберт истакнува дека Поп Себојани, во својот речник на влашкиот дијалект го наведува зборот Тзигано, што значи "малечок" и оти тој израз е влашки³⁴.

Според Ј. Коќановски³⁵, зборот атхинганос е само еден интересен прекар со кој се означува дека се работи за странци кои не подаваат рака при поздрав, туку ги составуваат двете раце за да направат анјали (почитување).

Во Индија Ромите се прифатени како една од многуте нации. За жал, нивниот број не е познат. Според О. Џ. Каил³⁶, во Индија постојат неколку групи Роми. Двете главни ромски групи се распространети ширум цела Индија. Тоа се: Банџара и Нати или Бериџи. Нати се номади пејачи, танцувачи и акробати³⁷.

Ромската група Раторци живее на територијата меѓу Варда и Хајдерабат. На источниот брег јужно од Нелор се Буртијази, а јужно од Нелор до Мисар и до Корнат се Чоанци и Бантру. На далечниот југ на Индија живеат следните ромски групи: Кураваи, Курумеру, Ламбади и Суката. Тие живеат во ниски бамбусови колиби. Припадниците, пак, на ромските групи Канои и Думбари обично се жонглери и билкари (гатачи и шарлатани). Пака - нати се номади кои живеат од лов, риболов и од просење. Нати и Бериџи, истакнува О. Џ. Каил, можат да се сретнат и на бреговите на реката Ганг, во Малва, Гуѓарат и на Декан. Останатите ромски групи, т.н.

Кангари или Базигари (жонглери), се наоѓаат во Бенгал, Алахабад и Патна. Ромските групи Нати и Беријци од Индија, Каули од Персија, Чингари од Сирија, Цигојнери и Зингари од Германија и Италија имаат слични навики³⁸.

Најголемиот доказ дека Ромите водат потекло од Индија е нивниот јазик. Ромскиот јазик (и романи чиб) и припаѓа на новоиндиската група и потекнува од индоаријевското стебло³⁹.

Терминот Ром значи "човек кој зборува ромски". Паспати мисли дека Ром води потекло од Рама. Од санскритскиот корен рам (рамате, рама) се формирале рама, рамна. Рама во санскритскиот значи:

1. оној кој работи сешто, кој извршува различни работи;
2. оној кој скита наоколу;
3. оној кој е црномурен;
4. оној кој зборува на ромски јазик;
5. допадлив, симпатичен, убав;
6. оној кој им се допаѓа на другите.

Останатите народи на европските Роми им се восхитуваат поради нивната музикалност и игра⁴⁰.

Во Скопје забележав едно интересно предание од Демиралли Илџазовиќ⁴¹, кое се однесува на сегашниот назив за овој народ - Роми:

Кога Александар Македонски дошол во Пенџаб со својата војска, почнале зимските монсуни и климата се изменила. Имало поројни врнежи. Тој дошол до реката Рама, што тече во Индија, а покрај неа живееле Роми. На враќање, кога видел дека Индија не може да се освои, Ромите ги зел со него како робови во европските земји.

Според Д. Илџазовиќ, зборот Ром води потекло од реката Рама (Индија), а Ромите себе си се нарекувале Чаве е Рамакере (деца на Рама).

Според О. Џ. Каил⁴², на санскрит зборот Донба значи "пониска каста на пејачи и танчери", а по тоа Доми од Индија го носат своето име. Зборот Дом, а исто така и Л о м, се уште го употребуваат Ромите од Југозападна Азија и подалеку. Тие на север на Азија погрешно го изговарале како Ром - истакнува О. Џ. Каил. Домите од Индија имаат многу заеднички црти со Ромите од останатите делови на светот. Тие скитаат по светот со шатори што ги поставуваат во близина на селата.

Ј. Блох говори дека племето на Ромите од Индија е одамна познато. Еден стар автор, истакнува Ј. П. Клеберт, ги вбројува Домите во поробени класи: "Тие се можеби најбројни меѓу оние надвор од кастата. Не го познаваме нивното потекло, но